

Міністерство культури та інформаційної політики України
Державна бібліотека України для юнацтва

НЕПЕРЕМОЖНИЙ ГЕТЬМАН

*до 445-річчя від дня народження
Петра Конашевича-Сагайдачного*

Бібліографічний показчик

Київ 2020

УДК 94(477)''15/16''(092)(048)
Н53

Непереможний гетьман: до 445-річчя від дня народження Петра Конашевича-Сагайдачного : бібліогр. покажч. / уклад. Ю. Круть ; ред. : В. Кучерява, Н. Лінкевич ; Держ. б-ка України для юнацтва. – Київ : [б. в.], 2020. – 53 с.

Бібліографічний покажчик містить описи джерел, статей з періодичних видань, збірників, енциклопедій та електронних ресурсів. Матеріал складається з трьох розділів, у кожному з яких бібліографічні описи розміщуються в алфавітному порядку, має іменний покажчик та додаток «Золотий меч Петра Сагайдачного».

Видання буде корисним учням, студентам, викладачам, бібліотечним фахівцям та читачам, які цікавляться історією України, її видатними постатями.

Укладачка Ю. Круть
Редакторки: В. Кучерява, Н. Лінкевич
Відповідальний за випуск Г. Саприкін

©Укладачка Ю. Круть, 2020
©Державна бібліотека України для юнацтва, 2020

ЗМІСТ

Від укладачки	4
Розділ 1. Життєпис великого гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного	5
Розділ 2. Битви та походи Петра Конашевича-Сагайдачного	20
2.1. Морські походи гетьмана	21
2.2. Битва за Кафу	25
2.3. Похід Сагайдачного на Москву	27
2.4. Невмируща слава Хотина	31
Розділ 3. Постать гетьмана Петра Сагайдачного в художній літературі та народній творчості	44
Додаток. Золотий меч Петра Сагайдачного	49
Іменний покажчик	51

ВІД УКЛАДАЧКИ

В історії України є чимало імен, які навечно закарбувалися у народній пам'яті. До таких імен належить ім'я Петра Кононовича Конашевича-Сагайдачного.

Які б сторони політичного життя України початку XVII ст. ми не заторкнули, всі вони більшою чи меншою мірою пов'язані з діяльністю цієї людини.

Серед діячів того часу П. К. Сагайдачний виділявся гострим аналітичним розумом, палким патріотизмом, глибоким розумінням завдань і перспектив боротьби, послідовністю і непохитністю у досягненні поставленої мети, дуже розвинутим почуттям власної гідності.

Постать гетьмана-героя, захисника рідної землі, мудрого та освіченого політика без сумніву є найшляхетнішим образом українського лідера на всі часи.

Хто ж він був цей славнозвісний і легендарний проводир українських козаків? Що переважало в його військово-політичній діяльності? Яке місце займає він серед українських гетьманів?

На ці та інші запитання спробуємо відповісти на сторінках покажчика.

Розділ 1

ЖИТТЄПИС ВЕЛИКОГО ГЕТЬМАНА ПЕТРА КОНАШЕВИЧА-САГАЙДАЧНОГО

*Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, –
це одна з тих світлих постатей, на якій
відпочиває погляд історика і образ якої
назавжди залишиться в народній пам'яті.*

Д. І. Яворницький

Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний – блискучий полководець, мудрий політик, талановитий дипломат.

Петро Кононович (Конашевич) Сагайдачний народився в останній третині XVI ст. 11 травня 1575 р. у с. Кульчиць біля Самбора на Галичині, був сином Конона (за тодішньою вимовою «Конаша») Сагайдачного. Звідси Конашевич означає по батькові, а не подвійне прізвище, як гадали деякі з наших істориків.

Про дитячі та юнацькі роки Петра Конашевича Сагайдачного збереглися надзвичайно скупі відомості.

У його житті важливе місце займало перебування у знаменитій Острозькій школі. Він пройшов повний курс навчання. Вважалося, що Острозька школа мала ознаки навчального закладу вищого типу. Сагайдачний одержав у її стінах добру, як на той час, освіту. Атмосфера, яка панувала в Острозі, високий рівень викладання предметів залишили, безсумнівно, невитравний слід у душі юнака.

Після закінчення школи в останні роки XVI ст. Сагайдачний вступає до лав Запорозького війська. Петро Конашевич завжди відзначався своєю хоробрістю. Маючи значний розум і дотримуючись політичного такту, він швидко виділювався зі свого середовища й посів перше місце серед запорожців.

Коли козацтво формує свою політичну програму, включаючись у міжнародні відносини як окрема політична сила, Сагайдачний відіграє роль мудрого політика, дипломата та представника

інтересів українського народу. Він підтримує православ'я, освіту, розуміючи, що це вірний шлях до самовизначення народу.

Одразу ж після Брестського собору 1596 р. Петро Сагайдачний зайняв позицію неприйняття унії.

З усім двадцятитисячним Військом Запорозьким він вступив до Київського (Богоявленського) братства – важливого культурного центру України, яке виступало проти Унії.

Маніфестаційний вступ усього війська до братства, яким запорожці продемонстрували солідарність із його програмою, а також те, що беруть його під свій захист, був виявом величезної політичної ваги, який сприяв популярності організації в широких народних масах, високо підніс авторитет братства, а водночас оберігав його від репресій.

Також гетьман вніс великий вклад у розвиток та порятунок від занепаду православної церкви. Він ініціював висвячення православним Київським митрополитом Іова Борецького і єпископів – що відновило знищену унією православну ієрархію.

Великий успіх прийшов до Конашевича, коли він зміг відновити Православну ієрархію в Україні. Як лідер Війська Запорозького, мав авторитет у Речі Посполитій, і зумів таким чином підняти авторитет незаконної на той час Православної церкви. Сагайдачний привіз до Києва константинопольського патріарха Теофана, який висвятив українських церковних ієрархів та козаків Війська Запорозького.

Конашевичу вдалося відновити статус православної церкви в Україні та Київську митрополію. Король та магнати фактично визнали рівноправність українців у складі Речі Посполитої наряду з поляками та литовцями.

Протягом усього життя П. Конашевич-Сагайдачний допомагав школам і церквам, ніколи не прагнув збагатитися – все своє майно віддавав на благодійні справи. Він являв собою приклад справжнього покровителя, який дійсно вболівав за культурний розвиток свого народу.

Визначне місце в українській історії зайняло гетьманування Петра Сагайдачного. Він був реформатором українського козацького війська (на базі окремих загонів організував регулярне військо з суворою дисципліною, розробив стратегію та тактику антитурецької боротьби). Завдяки його новаторським підходам у військовій справі, на час його гетьманування припадає серія видатних козацьких військових перемог: морські походи, битва під Кафою (1615), Хотинська битва (1621), битва під Москвою (1618) тощо.

Помер Петро Сагайдачний 20 квітня 1622 р. внаслідок ускладнень вогнепального поранення руки, яке отримав під час битви під Хотином. Похорони гетьмана припали на Провідну (Фомину) неділю, 28 квітня 1622 р. На велелюдному похороні зібрались його бойові побратими, мешканці Києва. Під час похорону учні Київської братської школи читали приурочені до цієї скорботної події «Вірші на жалосний погреб гетьмана Сагайдачного» о. Касіяна Саковича, в яких возвеличувалися подвиги українського полководця та його служіння християнській вірі.

Петра Сагайдачного поховали у Богоявленському соборі Київського Братського монастиря, який надалі називали «монастирем Сагайдачного». Його срібний хрест знаходився на «престолі св. Йоанна Золотоустого» цього храму.

Вшанування пам'яті гетьмана

Ім'ям Петра Сагайдачного названі вулиці в багатьох містах України, зокрема у Києві, Харкові, Дніпрі, Львові, Івано-Франківську, Кривому Розі, Луцьку, Чернівцях, Вінниці, Рівному, Тернополі.

У 2011 р. рішенням Архієрейського собору Української автокефальної православної церкви Петро Сагайдачний був канонізований в чині «благовірний гетьман».

Пам'ятники

19 червня 2001 р. встановлено пам'ятник великому гетьману у Києві на Подолі.

28 вересня 1991 р. відкрито пам'ятник на честь 370-річчя битви під Хотиним, під стінами Хотинської фортеці.

У 1992 р. встановлено бронзовий пам'ятник на батьківщині в с. Кульчиці. Там також діє музей Петра Сагайдачного.

У 2008 р. пам'ятник Петру Сагайдачному встановлено у Севастополі. Демонтований російськими окупантами 25 квітня 2014 р. Був перевезений з Криму в Харків.

Фрегат «Гетьман Сагайдачний»

4 липня 1993 р. до складу ВМС України увійшов фрегат «Гетьман Сагайдачний» – флагман сучасного українського військово-морського флоту.

На честь Петра Сагайдачного названий вищий військовий навчальний заклад – Академія сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного у Львові, Київська державна академія водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного та Запорізький інститут МАУП ім. гетьмана Петра Сагайдачного.

Монети

6 березня 2000 р. Національним банком України випущено в обіг 10-ти гривневу срібну монету, на реверсі якої розміщено зображення батальної сцени на Чорному морі, овальний портрет гетьмана, дата його смерті та колоподібний стилізований напис: Петро Конашевич Сагайдачний.

Марки

22 липня 1995 р. Укрпошта випустила в обіг поштову марку з зображенням гетьмана номіналом у 30 000 карбованців.

Фільмографія

Про гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного було знято художні та документальні фільми.

У 1994 р. за романом письменника української діаспори Спиридона Черкасенка «Пригоди молодого лицаря» на кіностудії ім. Олександра Довженка був відзнятий кінофільм «Дорога на Січ», де яскраво розкрито образ славного гетьмана України Петра Конашевича-Сагайдачного.

Були зняті й інші фільми про славетного володаря: «Петро Конашевич-Сагайдачний» (реж. Т. Каляндрук), «Україна: забу-та історія – Петро Конашевич-Сагайдачний: гетьман-стрілок» (документальний фільм, реж. та ведучий Андрій Романіді), «Фрегат Гетьман Сагайдачний» (2018).

1. Акимович Є. О. Петро Конашевич-Сагайдачний / Є. О. Акимович // Українська культура в історичному вимірі (IX–XVII ст.) / Є. О. Акимович. – Одеса, 2009. – С. 182–194.

2. Антонович В. Б. Петро Сагайдачний / В. Б. Антонович // Гетьмани України. Історичні портрети : збірник / В. Б. Антонович. – Київ, 1991. – С. 25–32.

3. Апанович О. Петро Конвшевич-Сагайдачний / О. Апанович // Науково-інформаційний вісник Академії наук вищої освіти України. – 2013. – № 4. – С. 80–92.

4. Апанович О. М. Українець з доби Відродження / О. М. Апанович // Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі / О. М. Апанович. – Київ, 1993. – С. 9–37.

Про гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного.

5. Аркас М. М. Гетьман Петро Сагайдачний / М. М. Аркас // Історія України-Русі / М. М. Аркас ; перед. сл. П. М. Гвоздецького. – 3-тє факс. вид. – Київ, 1993. – С. 144–150.

6. Барвінський Б. Гетьман Петро Канашевич Сагайдачний (1614–1622) і київський митрополит Петро Могила (1632–1647) / Б. Барвінський // Історія українського народу / Б. Барвінський. – Тернопіль, 1991. – С. 50–56.

7. Бердута М. Петро Конашевич-Сагайдачний / М. Бердута // Історичні постаті / М. Бердута. – Харків, 2004. – С. 7–15. – (Бібліотека журналу «Історія та правознавство»; вип. 3).

8. Білінський В. Гетьман Сагайдачний / Володимир Білінський // Україна-Русь : іст. дослідж. У 3 кн. Кн. 3. Укр. звіття / В. Білінський. – Тернопіль, 2016. – С. 185–202.

9. Бугай Л. Петро Конашевич-Сагайдачний – славний лицар козацтва / Л. Бугай // Все для вчителя. – 2005. – Берез. (№ 5–6). – С. 47–49.

10. Вагман И. Я. Сагайдачний Петр Кононович (род. ок. 1570 г. – ум. в 1622 г.) / И. Я. Вагман, В. А. Мац, А. В. Зиолковская // 100 знаменитых полководцев / И. Я. Вагман, В. А. Мац, А. В. Зиолковская. – Харьков, 2004. – С. 392–398.

11. Величко В. Петр Конашевич-Сагайдачный / В. Величко // Купола. – 2005. – Вып. 1. – С. 50–52.

12. Винар Л. Сагайдачний Конашевич Петро Кононович / Л. Винар // Енциклопедія українознавства / голов. ред. В. Кубійович. – Львів, 1998. – Т.7. – С.2686.

13. Гаврилів Б. Видатний галичанин Петро Сагайдачний – переможець Хотинської битви з турками (1621 р.) / Б. Гаврилів, І. Миронюк, М. Сигидин // Козацтво і Західна Україна: історія, культурна спадщина / Б. Гаврилів, І. Миронюк, М. Сигидин. –

Івано-Франківськ, 2012. – С. 53–55.

У статті подані біографічні відомості про гетьмана.

14. Гетьман України Петро Конашевич-Сагайдачний (1570–1622) // Персона. – 2009. – № 1. – С. 9.

15. Градова А. Петро Конашевич Сагайдачний / Анна Градова // Гетьмани України. Історії про славу, мудрість і відвагу / Анна Градова. – Харків, 2015. – С. 62–82.

16. Дубчак А. Де наші гетьмани? / А. Дубчак // Українська культура. – 2007. – № 1. – С. 28.

Про П. Конашевича-Сагайдачного.

17. Зубков С. К. Відновлення православної ієрархії при гетьманові Сагайдачному / С. К. Зубков, В. А. Карнацевич, А. Ю. Хорошевський // Події, що змінили Україну / С. К. Зубков, В. А. Карнацевич, А. Ю. Хорошевський. – Харків, 2013. – С. 85–87.

18. Іванов П. І. Петро Конашевич-Сагайдачний / П. І. Іванов // Український історичний журнал. – 1993. – № 5. – С. 43.

19. Кардаш П. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний / Петро Кардаш, Сергій Кот // Слава Українського козацтва / Петро Кардаш, Сергій Кот. – Мельборн, Австралія, 1999. – С. 37–55.

20. Кащенко М. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний / М. Кащенко // Оповідання про славне військо Запорозьке низове / М. Кащенко. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 102–114.

21. Коваленко Л. Петро Конашевич-Сагайдачний : до 380-річчя від дня смерті / Л. Коваленко // Воєнна історія. – 2002. – № 2. – С. 103–110.

22. Коваленко Л. Т. Петро Конашевич Сагайдачний [Електронний ресурс] / Л. Т. Коваленко // Воєнна історія : [сайт]. – Електрон. текст. – Режим доступу : http://warhistory.ukrlife.org/2_02_10.htm. – Опубліковано : 2002. – Назва з екрана. – Укр. – Дата звернення : 06.05.2020.

23. Комарницький С. І. Козацький полководець : кн. про Петра Сагайдачного / С. І. Комарницький. – Київ : Золоті литаври, 2005. – 128 с.

24. Котляр М. Сагайдачний Петро Конашевич / М. Котляр, С. Кульчицький // Шляхами віків : довід. з історії України / М. Котляр, С. Кульчицький. – Київ, 1993. – С. 67–68.

25. Котляр М. Ф. Петро Сагайдачний: воїн, політик, людина / М. Ф. Котляр, В. А. Смолій // Історія в життєписах / М. Ф. Котляр, В. А. Смолій. – Київ, 1994. – С. 192–206. – (Україна. Голоси історії).

26. Кошлатий В. Військове мистецтво і тактика гетьмана Петра Сагайдачного / В. Кошлатий // Україна козацька. – 2007. – Листоп.–груд. (№ 21–22). – С. 20 ; 2007. – Груд.–січ. (№ 23–24). – С. 20.

27. Кралюк П. М. Конашевич-Сагайдачний Петро – творець української нації? / П. М. Кралюк. – Харків : Фоліо, 2019. – 170 с. – (Великий науковий проект).

28. Кресін О. В. Сагайдачний (Конашевич-Сагайдачний) Петро Кононович / О. В. Кресін // Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко [та ін.]. – Київ, 1998. – Т. 5. – С. 404.

29. Крип'якевич І. Петро Сагайдачний / І. Крип'якевич // Огляд історії України : посібник / І. Крип'якевич ; вступ. сл. Ю. М. Алексєєва. – Київ, 1995. – С. 63–64.

30. Кулиняк Д. Попереду – Сагайдачний / Д. Кулиняк // Військо України. – 2009. – № 7 (Спецвипуск). – С. 38–40.

31. Макаровський І. П. Гетьман Петро Сагайдачний на сторожі України : до 390-річчя від дня його смерті : [монографія] / І. П. Макаровський ; Івано-Франків. нац. техн. ун-т нафти і газу, Наук. т-во ім. Шевченка, Івано-Франків. осередок ; Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2012. – 111 с. – (Українська національна ідея. Дослідження, переклади, публікації ; вип. 13).

32. Мицик Ю. А. Нові дані до біографії Петра Конашевича (Сагайдачного) / Ю. А. Мицик // [Просфонема] : істор. та філол. розвідки, присвяч. 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича / уклад. Богдан Якимович ; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Міжнар. асоціація україністів. – Львів, 1998. – С. 413–426.

33. Мовчан П. Сліди від щита Сагайдачного на Арбатських воротах Кремля / Павло Мовчан // Слово Просвіти. – 2015. – № 42. – С. 10.

34. Нартов В. Петро Сагайдачний / В. Нартов // Найвидатніші гетьмани та кошові отамани України / В. Нартов. – Харків, 2008. – С. 40–54.

35. Наумова Н. Петро Сагайдачний / Ніна Наумова. – Київ : КМ Букс, 2016. – 128 с. – (Творці державного престижу).

36. Палий А. И. Гетман Сагайдачний / А. И. Палий. – Умань, 2001. – 134 с. – (Наши Великие Предки).

37. Петро Конашевич-Сагайдачний // Шкільна бібліотека. – 2007. – № 3. – С. 53–56.

38. Петро Конашевич Сагайдачний [Електронний ресурс] : [фільм] / режисер Т. Коляндрук // YouTube: [сайт]. – Електрон. відеодані (1 файл: 29.24). – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=ScSYfPt4Bt4>. – Назва з екрана. – Укр. – Дата звернення : 19.02.2020.

39. Петро Сагайдачний // Козацькі ватажки та гетьмани України : укладено на основі «Історії України-Русі» Миколи Аркаса / упоряд. : Я. Мельничук, Б. Карабін. – Львів, 1991. – С. 39–43.

40. Петро Сагайдачний : іст.-документ. кн. ; для серед. і старш. шк. віку / ред. кол., голов. ред. Ю. М. Мушкетик ; ред. кол., упоряд., авт. передм. В. О. Замлинський ; ред. кол. : В. Ф. Василяшко, В. О. Шевчук. – Київ: Веселка, 1992. – 61 с. – (Гетьмани України).

41. Пиріг П. Петро Конашевич-Сагайдачний: історичні нариси життя та діяльності / П. Пиріг // Сіверянський літопис. – 2012. – № 1–2. – С. 18–34.

42. Реєнт О. П. Петро Конашевич-Сагайдачний / О. П. Реєнт, І. А. Коляда // Усі гетьмани України : іст. досьє / О. П. Реєнт, І. А. Коляда. – Харків, 2007. – С. 26–58.

43. Рогоза Б. Відважний Гетьман: Петро Сагайдачний з усім військом Запорізьким записався до Київського братства / Б. Рогоза // Хрещатик. – 2002. – 18 квіт. – С. 15.

44. Сагайдачний Петро Конашевич (1570–1622) // Вони змінили світ / уклад. І. Ю. Левашова. – Донецьк, 2011. – С. 651.

45. Сас П. М. Коли народився Петро Конашевич-Сагайдачний? / П. М. Сас // Український історичний журнал. – 2011. – № 3. – С. 36–49.

46. Сас П. М. Петро Конашевич-Сагайдачний: молоді роки : монографія / П. М. Сас ; відпов. ред. В. А. Смолій. – Київ, 2006. – 286 с.

Розглянуто найважливіші віхи біографії молодого Петра Конашевича-Сагайдачного. На основі джерельних свідчень визначено час народження майбутнього гетьмана Війська Запорозького, висвітлено питання його соціального походження, освіти та виховання. З'ясовано час прибуття юнака в Запорожжя та окреслено специфіку козацької військової тактики і стратегії.

47. Сас П. М. Полководець Петро Сагайдачний. [Конашевич-Сагайдачний П.] / П. М. Сас. – Київ : Кліо, 2014. – 280 с.

48. Сас П. М. Рукописне «Євангеліє П. Сагайдачного» / П. М. Сас // Український історичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 157–189.

49. Сегеда С. Петро Конашевич Сагайдачний / С. Сегеда // Український пантеон / С. Сегеда. – Київ, 2013. – С. 54–57.

50. Сегеда С. П. Петро Конашевич-Сагайдачний / С. П. Сегеда // Гетьманські могили / С. П. Сегеда. – Київ, 2009. – С. 60–81. – (Невідома Україна).

51. Семена М. Перший український адмірал: Петро Сагайдачний як найвизначніший ватажок запорізьких козаків

у походах Чорним морем / М. Семена // День. – 2015. – Черв. (№ 26–27). – С. 8.

52. Скороход О. «Мало спав і не пиячив, в усяких розмовах був неговіркий» – Сагайдачного тричі скидали з гетьманства [Електронний ресурс] / О. Скороход // Gaseta.ua : [сайт]. – Електрон. текст. – Режим доступу : https://gazeta.ua/articles/history-journal/_malo-spav-i-ne-piyachiv-v-usyakh-rozmovah-buv-negovirkij-sagajdachnogo-trichi-skidali-z-getmanstva/431815. – Назва з екрана. – Укр. – Дата звернення : 05.05.2020.

53. Слабошпицький М. Українець з доби відродження / Михайло Слабошпицький // Чумацький шлях. – 2011. – № 3. – С. 16–19.

Про гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного.

54. Смолій В. Сагайдачний Петро Кононович / В. Смолій // Малий словник історії України / В. Смолій [та ін.]. – Київ, 1997. – С. 351.

55. Субтельний О. Гетьман Петро Сагайдачний / О. Субтельний // Історія України / О. Субтельний. – Київ, 1993. – С. 148–150.

56. Сушинський Б. Петро Сагайдачний, кошовий отаман, гетьман запорізького козацтва, гетьман України / Б. Сушинський // Козацькі вожді України. Історія України в образах її вождів та полководців XV–XX ст. : іст. есе у 2-х т. Т. 1 / Б. І. Сушинський. – Одеса, 2004. – С. 213–225.

57. Таїрова-Яковлева Т. Г. Петро Конашевич-Сагайдачний / Т. Г. Таїрова-Яковлева // Гетьмани України.

Історії про славу, трагедії та мужність / Т. Г. Таїрова-Яковлева. – Київ, 2019. – С. 7–36.

58. Тома Л. В. Петро Конашевич Сагайдачний / Л. В. Тома. – Харків : Фоліо, 2018. – 119 с. – (Знамениті українці).

59. Україна: забута історія – Петро Конашевич-Сагайдачний: гетьман-стрілок [Електронний ресурс] : [документ. фільм] / ведучий А. Романіді. Телеканал «Мега» // YouTube: [сайт]. – Електрон. відеодані (1 файл: 44.51). – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=Uit6LwJxDzo>. – Назва з екрана. – Укр. – Дата звернення : 05.05.2020.

60. Українські Державники. Петро Конашевич Сагайдачний (2006) [Електронний ресурс] : [документ. фільм] / режисер Т. Коляндрук // YouTube : [сайт]. – Електрон. відеодані (1 файл: 29.24). – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=SDU8oaZYiHM>. – Назва з екрана. – Укр. – Дата звернення : 05.05.2020.

61. Ушаков Д. О. Петро Кононович Конашевич-Сагайдачний / Д. О. Ушаков // Видатні українці / Д. О. Ушаков. – Харків, 2008. – С. 29–30.

62. Хорошевський А. Ю. Конашевич-Сагайдачний Петро Кононович / А. Ю. Хорошевський // Проект «Україна». Галерея національних героїв / А. Ю. Хорошевський. – Харків, 2012. – С. 55–57.

63. Чепурний В. Необачний Сагайдачний / В. Чепурний // Військо України. – 2018. – № 3. – С. 62–64.

64. Червінський В. І. Про славетного гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного / В. І. Червінський, М. І. Обушний // Історія України: джерел. літоп. / за ред. : В. І. Червінського, М. І. Обушного. – 2-ге вид. випр. і допов. – Київ, 2012. – С. 131–132.

65. Чувардинский А. Г. Гетман Сагайдачний / А. Г. Чувардинский, А. И. Палий ; предисл. Д. Сагайдака. – Київ : Наук. світ, 2002. – 223 с.

66. Чухліб Т. Нагородний меч гетьмана П. Сагайдачного – символ незламності українського духу / Т. Чухліб // Історія в школах України. – 2003. – № 3. – С. 54–55.

67. Чухліб Т. Петро Конашевич-Сагайдачний (1582–1622 рр.) / Т. Чухліб // Гетьмани України-Русі / Т. Чухліб. – Донецьк, 2012. – С. 26–32.

68. Шаповал Ю. Петро Конашевич Сагайдачний / Ю. Шаповал // Держава : іл. енциклопед. України / Ю. Шаповал. – Київ, 2008. – С. 74.

69. Шитюк М. М. Конашевич-Сагайдачний Петро / М. М. Шитюк, Є. Г. Горбуров, К. Є. Горбуров // Землі української постаті знані / М. М. Шитюк, Є. Г. Горбуров, К. Є. Горбуров. – Миколаїв, 2011. – С. 355–361.

70. Шудря М. Сагайдачний (Конашевич, Конашевич-Сагайдачний) Петро Кононович (бл. 1577–1622) / М. Шудря // Лицарі булави / М. Шудря. – Київ, 2015. – С. 30–37.

71. Шуст Р. Сагайдачний Петро Кононович / Р. Шуст // Історія України: А – Я : енциклопед. довід. / упоряд., наук. ред. :

І. Підкова, Р. Шуст, І. Гирич ; НАН України, Ін-т історії України. – 3-тє вид., доопр. і допов. – Київ, 2008. – С. 1021–1022.

72. Щербак В. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний / В. Щербак // Історичний календар, 2002 / упоряд. : А. Денисенко, С. Грабар, П. Орленко. – Київ, 2002. – Вип. 8. – С. 194–200.

73. Яворницький Д. І. Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний / Д. І. Яворницький. – Донецьк : Січ, 1991. – 70 с.

Розділ 2

БИТВИ ТА ПОХОДИ ПЕТРА КОНАШЕВИЧА-САГАЙДАЧНОГО

Відродження нашої історичної свідомості слід починати з відродження слави гетьмана Сагайдачного як одного з найвидатніших європейських полководців, чи не єдиного у світі, який з однаковою неперевершеністю командував і польовими арміями, і морським флотом, здобуваючи блискучі перемоги на суші й на морі.

Богдан Сушинський

Серед усіх українських гетьманів Петра Конашевича-Сагайдачного можна назвати генієм морських десантних операцій. На суходолі він теж славився перемогами, але морські походи не знали собі рівних.

Гетьман збільшив козацький флот до сотень чайок. Розробив стратегію ведення війни на теренах ворога, фактично рейдові операції. Його козаки одночасно атакували кілька османських фортець, і поки ворог збирався силами і думками наносили вирішального удару.

Секрет перемог Сагайдачного полягає у його організаторському вмінні. Перш за все, гетьман навів лад у козацькому війську. Здобувши булаву, він поділив січову армію на сотні та полки, відновив тактичні навчання запорожців, запровадив сувору дисципліну. Під час походів козакам заборонялося вживати оковиту. Бандюги покинули лави козаків, натомість їх місця зайняли порядні люди, які вели осілий спосіб життя.

У Європі в той час популярною була пасивна тактика ведення бойових дій. Сагайдачний взяв на озброєння активні дії – швидкість козацьких маневрів, флангові атаки, масовані рушничні обстріли переважаючих сил суперника.

Це були ті перемоги Петра Сагайдачного, які зробили його феноменальним гетьманом, гетьманом-переможцем.

2.1. Морські походи гетьмана

Запорозьке козацтво під час морських походів завдавало попереджувальні удари супротивникові, чим значною мірою послаблювало агресивні дії Османської імперії не тільки проти України, а й інших європейських країн. Наслідком морських походів козацтва було визволення великої кількості невільників із турецько-татарської неволі.

Козаки дуже ретельно готувалися до морських походів. Окрім зброї та військових припасів, запорожці запасалися одягом і харчами, сухарями, копченим м'ясом, крупами. Категорично заборонялося брати алкогольні напої, а за порушення цього закону винного карали смертю – п'яницю викидали за борт.

Наприкінці XVI – на початку XVII ст. українські землі постійно зазнавали грабіжницьких набігів із півдня. Річ Посполита не могла захистити свої південні кордони, тому що вела постійні війни з Волощиною, Московією, Швецією. З цієї причини український народ і, зокрема, козацтво мусили захищатися самі. Протягом перших двох десятиліть XVII ст. козаки здобули блискучі перемоги в боротьбі з Кримським ханством та султанською Туреччиною.

Майже всі великі походи на морі й суші очолював легендарний Петро Конашевич-Сагайдачний і його соратники. Особливу славу він здобув морськими походами, зокрема на Кафу 1616 р. За військовий талант і мужність козаки обирали Сагайдачного гетьманом кілька разів.

Спрямовуючи козацтво на активну наступальну боротьбу проти Турецької імперії, у якій визначну роль відіграли чорноморські козацькі походи, Петро Конашевич-Сагайдачний домогся збільшення запорозької флотилії. Кількість чайок у ній досягала кількох сотень. Мета стратегії морських походів, розробленої Петром Сагайдачним, полягала у веденні бою на території ворога. Основним напрямком козацького наступу були береги Малої Азії. Він мав послабити економічну та військову міць Туреччини. Козаки мусили звільнити з турецько-татарської

неволі бранців. Вони атакували декілька фортець одночасно, але основного удару завдавали найбільшому центрові. Запорожці намагалися знищити турецький флот у портах і на морі.

Для морських походів козаки вибирали осінній час, коли хмарні дні й темні ночі допомагали їм зненацька нападати на ворога. Щоб запобігти цим походам, турецький султан посилав проти козацьких чайок великий галерний флот. Однак запорожці не боялися галер, невелика чайка ховалася за морськими хвилями й тривалий час була непомітною для ворогів. Дочекавшись ночі, козаки несподівано нападали на ворожі кораблі. Поки одна половина відважних січовиків веслувала, друга добре озброєна, кидалася на абордаж галери і захоплювала її.

У небезпечних морських походах козаки виявляли чимало військових хитрощів. Так, наприклад, щоб підійти до ворога непоміченими, вони могли по кілька годин перебувати під водою й дихати через очеритину, а потім нападати.

Звичайно, усі походи козаків на татар відбувалися під керівництвом безстрашних гетьманів. У народній пам'яті назавжди залишаться героїчні постаті захисників рідної землі, мудрих і хоробрих гетьманів Самійла Кішки та Петра Сагайдачного – ватажків, яких дуже поважали козаки. З 1613 р. козаки оголосили туркам справжню морську війну, яка принесла їм славу «господарів моря». У цьому ж році вони двічі вибиралися в море і завдали великої шкоди узбережжю Криму, напали на місто Місіврю на західному узбережжі Чорного моря. Султан вислав великий флот в очаківський порт, щоб розгромити козаків, коли вони будуть повертатися. Однак вийшло навпаки: козаки, непомітно підкравшись вночі, розтрощити турецькі галери.

Навесні 1614 р. запорожці на 10-ти чайках підійшли до Білгорода. Готувалися до серйозної облоги тутешньої фортеці, бо захопили з собою лопати та «підкопну зброю». Однак тут на них очікувало 4 тис. яничарів, що давало противнику багаторазову перевагу. Тому, тверезо обміркувавши ситуацію, козаки відійшли.

Невдовзі ж сталися події, які змусили здригнутися усіх сусідів України: одних від захоплення, інших від жаху. Українські козаки вщент зруйнували Сіноп, одне з найбільших міст Османської імперії. Перепливши впоперек Чорне море, вони раптово вночі кинулись на штурм, викликавши в місті справжню паніку. За допомогою драбин козаки увірвалися до фортеці, вирізали засідку й пограбували місто, обернувши його на пустелю. Султанський арсенал, галери та інші кораблі – все пішло димом. Козаки звільнили невільників-християн та захопили в полон турецьких воїнів. Завдані збитки обчислювали на величезну, як на ті часи, суму – 40 мільйонів злотих.

Звістка про спустошення козаками Сінопа довела султана до сказу. Правитель Османської імперії хотів наказати візира (другу людину в державі). Тільки завдяки умовлянням своєї улюбленої дружини та доньок правитель заспокоївся, і візир відбувся лише ударами.

На зворотньому шляху козацьку флотилію піджидав у Дніпровсько-Бузькому лимані Ібрагім-паша з шістдесятьма турецькими чайками. Та запорожці обдурили його. Вони висадилися на берег, поставили чайки на полоззя і суходолом дісталися вищого місця на річці. Пізніше на козаків напав татарський загін і змусив покинути більшу частину здобичі. Двадцять козаків потрапило до полону.

Не встигли в Стамбулі відійти від несподіваного спустошення Сінопа, як козаки в 1615 р. вперше наважилися на похід під стіни самої столиці Османської імперії. 80 чайок (4-4,5 тис. козаків), очевидно, під орудою Петра Сагайдачного прорвалися через Босфорську протоку до передмість Стамбула Мізевни й Архіоки й спустошили їх та інші околиці. Нечувана сміливість козаків вразила сучасників. Ошелешений султан, «дивлячись з вікна, бачив дим, від чого перебував у горі». Турецький флот погнався за чайками, але виявив їх тільки біля гирла Дунаю. Бій відбувся у прибережних водах, козаки завдали туркам

страхитливої поразки, захопивши декілька галер і полонивши самого капудан-пашу. Вцілілі галери втекли.

Події 1613–1615 рр. підняли на ноги всю Туреччину, оскільки козаки вибрали для своїх атак надзвичайно дратівливий момент: саме тривала війна з Персією, і султан не міг як слід зосередитися на козацькій проблемі. Утім на початку 1616 р., відволікши частину флоту, він спробував очистити Чорне море від козаків. До Дніпровсько-Бузького лиману було споряджено ескадру Алі-паші, до Керчі, щоб перекрити вихід із Азовського моря, – пашу з міста Ізміта. Врешті, правитель Азова Мустафа-паша отримав наказ загатити Мертвий Донець й не випускати козацькі човни з Дону.

Ранньої весни 1616 р. 12 тис. запорожців «ходили під турецьке місто Очаків й, оволодівши містом, зруйнували до пня». У квітні на Січі зібралося понад 30 тис. козаків. 2–2,5 тис. з них на чолі з отаманом Василем Стрілковським взяли курс на Стамбул. За 70 км від османської столиці вони розпочали пустошити узбережжя. Султан Ахмет відрядив на них 7 галер, із якими запорожці сміливо вступили в бій і здобули перемогу. Одну з галер вдалося захопити. Інший загін із 3-х тис. запорожців, об'єднавшись у морі з 700-ми донськими козаками, напав на турецьких купців. Під час повернення на Дон донці зіткнулися вже з військовою флотилією. Бій закінчився цілковитою перемогою козаків.

2.2. Битва за Кафу

У лютому 1615 р. Петро Конашевич-Сагайдачний був впливовим козацьким полковником, що мав у своєму підпорядкуванні загін чисельністю до 3 тис. козаків.

Навесні 1616 р. посаду запорозького гетьмана той час займав Василь Стрілковський. Наприкінці квітня – на початку травня запорожці здійснили похід на османські міста. Під час цього успішного походу було взято міста Варну та Місіврі. Османський флот, висланий наздогін, було розбито біля гирла Дунаю. У червні або на початку липня відбулась зміна гетьмана: Гетьманом Війська Запорозького було проголошено Сагайдачного.

Невдовзі після обрання гетьманом Сагайдачний підготував похід до неприступної османської фортеці Кафи (сучасна Феодосія), яка була головним невільничим ринком у Криму. Османи, які ще не відійшли від нещодавньої атаки козаків на міста Румелійського узбережжя, не очікували такого швидкого нападу на добре укріплену фортецю.

Кафська фортеця мала міцні оборонні укріплення: 13-метрові зовнішні стіни завдовжки понад 5 км. Гарнізон міста складався з 3 яничарських орт (полків). Комендант фортеці мав у своєму розпорядженні близько 300 вояків, ще 200 солдат були в підпорядкуванні командира військово-морських сил.

У липні 1616 р. гетьман разом із 6 тис. козаків на 120–150 чайках вирушив у морський похід. На виході з Дніпра в Дніпровсько-Бузькому лимані козаки зустріли ескадру османських галер, яку розгромили та захопили близько половини суден. Аби ввести османів в оману щодо своїх подальших дій, Сагайдачний наказав частині війська демонстративно повернутись на Січ із захопленою здобиччю. З рештою війська близько тижня переховувався поблизу Очакова. Приславши пильність ворога, козаки продовжили свій похід.

22 липня 1616 р. Конашевич разом із 4 тис. козаків прибув до міста. Вночі вони висадились на берег і підійшли до воріт

Кафи. Відволікши вартових, запорожці перебрались через мури фортеці та відкрили ворота міста. Раптовим нападом вони захопили міську цитадель і взялися грабувати місто та звільняти християнських невільників. Аби забрати якнайбільше бранців на свої чайки, козаки викинули чималу частину захопленого добра, тим самим підтвердивши свою обітницю визволяти із неволі християн, яку давали перед своїми походами.

Звістка про взяття запорозькими козаками Кафи здійняла переполох у Бахчисараї, хан Джанібек-Ґерай рятувався втечею до фортеці Чуфут-Кале. Одночасно хан вислав наявні війська на узбережжя Криму, аби не дати козакам висадитися на сушу. Проте козаки розбили військо, що стояло їм на заваді, поновили запаси прісної води та спалили кілька поселень. Після цього запорожці без сутичок повернулися на Січ.

Переможний похід на Кафу, що мав виразний визвольний характер, набув значного розголосу не тільки в Україні. Пізніше Касіян Сакович возвеличив цей подвиг Сагайдачного та його козаків у своїх «Віршах». Цей опис набув героїчного значення в історичній пам'яті українців.

2.3. Похід Сагайдачного на Москву

Про неабияку тактичну і стратегічну майстерність українських воїнів нагадує московський похід Сагайдачного у 1618 р. Похід виявився вдалим і швидким. Захопивши багато фортець, міст, козаки просувалися до Москви. І навіть взяли її в облогу. На жаль, московському командуванню від перебіжчиків стало відомо про розташування військ і штурм не відбувся. Сагайдачний повернувся на Січ, а Московія була змушена укласти перемир'я, відоме як Деулинське.

Отже, козацькі походи були зразком військового мистецтва, якому намагалася навчитися вся Європа. Козацький бойовий стрій і швидкі кулі змушували ворогів тремтіти за морем і за горами, у полі і на морі. Їх гострі шаблі викликали у ворогів такий переполох, що грабіжники кидали награбоване і швидше рятували свої життя. Мобільність, прагнення воювати з ворогом на його території, мудре командування – основні причини вдалих козацьких «вилазок» і серйозних військових експедицій.

Впродовж 1618 р. проходив неординарний і знаковий похід запорізьких козаків під керівництвом Петра Сагайдачного на Москву. Це відбувалося під час польсько-московської війни. Ціллю Речі Посполитої було підкорення Московського царства і приведення до царського престолу короля Владислава.

Проблема лавіювання між Османською імперією, Московським царством і Річчю Посполитою призвела гетьмана Сагайдачного до думки про використання Московського походу як демонстрації сили козацтва і налагодження зв'язків із Москвою.

Сагайдачний досить впевнено подолав шлях у Москву, але в останньому штурмі не підтримав поляків. Абсолютне посилення Варшави могло стати для України небезпечним.

Сагайдачний як досвідчений політик і військовий діяч постійно підтримував можливості отримати визнання для козаків і всієї Запорізької Січі. Тому, коли королевич Владислав почав чергову військову кампанію проти Московського царства, яка

повинна була привести його на Московський престол, або принаймні захопити більшу частину царства і отримати стратегічну перевагу в колонізації перспективних територій і торгових шляхів, Сагайдачний виступив разом із ним і привів сорок тисяч козаків.

Похід виявився вдалим для козаків. Сагайдачний розумів ситуацію, добре орієнтувався в тогочасній політиці, і намагався надати козацтву можливості військового зростання і вдосконалення. Демонстрація сили в Московському царстві і під час облоги самої Москви була більш, ніж переконливим аргументом для Польщі.

Козацтво формувало свою політику на великих просторах Східної Європи. Відкрито виступати проти Польщі Сагайдачний не хотів, хоча ця ідея існувала і набирала вагу серед козацтва. У той момент історична ситуація складалася не на користь Польщі, але і не на користь козацтва. Османська імперія наступала з півдня, і протистояти їй поодиночі не могли ні козаки, ні польські воїни. Тому єдиним правильним рішенням Сагайдачного було узгодження спільних дій з Варшавою: спочатку проти Москви в 1618 р., а через три роки – проти Стамбула. І наслідком такого військового союзу став порівняно тривалий мир на обох фронтах. Козацтво ж сформувало певний політичний резерв довіри і поваги у всій Європі. А Цецора стала проміжним між двома великими війнами нагадуванням шляхті про те, що без козаків Польща не зможе залишатися великою і впливовою державою.

Навесні військо Речі Посполитої на чолі з принцом Владиславом підійшло до м. Вязьма і розкинуло табір, очікуючи підходу підкріплень. Однак ні воїнів, ні грошей не надійшло, тому й більшість солдатів покинуло табір. Щоб врятувати королевича і виправити ситуацію, польський уряд звернувся по допомогу до Війська Запорозького. Після переговорів, українське командування під керівництвом гетьмана Петра Сагайдачного розробило план майбутнього походу. Оскільки за повідомленнями козацької розвідки більшість московитських військ було

націлено на Смоленський напрямок, то Сагайдачний відкинув польський план, який передбачав рух козаків від Смоленська до Вязьми, натомість обравши шлях від Путивля прямо на Москву. Для збереження таємниці гетьман не повідомив польську сторону про свій план. Крім того, була проведена операція, щоб відвернути увагу московських воєвод від південного кордону (у травні 1618 р. в районі Калуги діяв 4-тисячний козацький загін).

У середині червня гетьман закінчив збирати 20-тисячне військо і розпочав похід. Протягом декількох тижнів українці захопили Путивль, Рильськ, Курськ, Лівни, Єлець. Під останнім до Сагайдачного приєднався загін, посланий у травні в Калугу. По дорозі він захопив міста Лебедин, Скопин, Рязьськ. Одночасно спроби Владислава (військо якого збільшилося до 25 тис.) захопити Можайськ не дали результатів.

Поповнивши свої сили і визначивши через посланців місце зустрічі українського та польського військ у Тушино, український полководець продовжив похід. Був захоплений Шацьк, однак під Михайловим козаки зазнали першу невдачу. Запорізький авангард в 1 тис. чоловік на чолі з полковником Милостивим мав вночі захопити місто. Однак цей план зірвався, і Сагайдачний був змушений перейти до звичної облоги. Через десять днів Михайлов був захоплений. У районі Серпухова запорожці зустрілися з московським військом Д. Пожарського (шанованим донині росіянами). Однак російські ратники в першій сутичці з козаками розбіглися.

Потім проти запорожців виступив новий воєвода Г. Волконський. Він намагався перешкодити гетьманові переправитися через Оку поблизу Коломни. Однак Сагайдачний швидко оминув місто і перейшов Оку вище, здолавши при цьому опір російських воїнів.

Йдучи Коширським шляхом, запорожці вже 17 вересня були в Бронниці поблизу Донського монастиря. Росіяни спробували розгромити Сагайдачного, виславши проти нього військо на

чолі з Бутурліним. Однак український полководець несподівано атакував московські полки на марші й ущент їх розбив. Після цього Сагайдачний перейшов у Тушино, де 20 вересня з'єднався з Владиславом. Тим часом окремі загони козаків захопили міста Ярославль, Переяславль, Романів, Каширу і Касимов.

У вересні 1618 р. українські та польські війська під командуванням гетьмана Петра Сагайдачного та гетьмана Яна-Кароля Ходкевича взяли в облогу Москву. Військо Сагайдачного стояло перед Арбатськими воротами Земляного валу і готувалося до штурму. Однак штурм Арбатських воріт 1 жовтня 1618 р. був вкрай невдалим тому, що польська шляхта не збиралася битися на смерть, до того ж двоє найманців – французьких інженерів – перебігли через несплату грошей на сторону москалів і передали їм плани атакуючих.

Переговори велися в с. Деуліно недалеко від Троїце-Сергієвої лаври. 1 грудня 1618 р. було підписано так зване Деулінське перемир'я. Владислав відмовився від своїх прав на московський престол. За цю відмову Польща отримала білоруські та українські землі, які до цього були під владою Москви – Смоленську, Чернігівську та Новгород-Сіверську, всього 29 міст. У кінці 1618 – початку 1619 рр. закінчилася громадянська війна на Московії, яка тривала 15 років. Військо Сагайдачного повернулося в Україну через Болхов – Орел – Севськ.

Впродовж трьох місяців козаки подолали понад 1200 км. Полки рухалися з середньою швидкістю 15 – 20 км на добу.

2.4. Невмируща слава Хотина

Найвідомішою і найбільш важливою історичною подією, яка відбулася під Хотиним у XVII ст., була війна 1621 р. між турками і поляками, які володіли тоді величезною територією України і у якій вирішальну роль зіграли українські запорозькі козаки під керівництвом гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного.

Початковим етапом Хотинської війни між Польщею і Туреччиною була Цецорська війна 1620 р.

На початку серпня 1621 р. турецький султан Осман II зосередив під Хотиним майже 160-тисячну армію, яка мала більш як 300 гармат, велику кількість верблюдів, мулів, коней, чотири бойові слони. Польща на той час змогла протиставити туркам лише 35 тисячну армію на чолі з Яном Ходкевичем. Перші збройні сутички двох армій заставили поляків згадати недавні помилки під Цецорою і попросити допомоги у запорозьких козаків. Козацька рада ухвалила надати поміч, відрядила до короля, посольство на чолі з П. Сагайдачним. 40-тисячне ж козацьке військо під керівництвом гетьмана Я. Бородавки вирушило в Молдавію назустріч ворогові. Крім того, щоб розпорошити сили турків, було вирішено активізувати воєнні дії на Чорному морі, куди відправили близько 10 тис. запорожців.

Центральним пунктом бойових дій стала фортеця м. Хотина, де поляки зайняли оборону. Сюди поспішав П. Сагайдачний, якому король на словах пообіцяв задовольнити вимоги українців. Не заставши козаків під Хотиним, Я. Бородавка вирушив їм назустріч, по дорозі був поранений і мало не потрапив у турецький полон, та все ж зумів прорватися до козацького табору, що знаходився в той час під Могилевом. Тут козацтво, незадоволене його невдалим керівництвом у молдавському поході, скликало Раду, яка скинула його з гетьманства та засудила до смерті. Новим гетьманом знову обрали П. Сагайдачного.

1 вересня 1621 р. козацьке військо прибуло під Хотин.

2 вересня Петро Сагайдачний на чолі більш як 40-тисячного

війська, вступає в бій з турками. Султан всю міць своїх загонів спрямує на українців, розуміючи, що розбивши Сагайдачного, можна виграти війну. Увесь день, від самого ранку до вечора тривали жорстокі бої. Турецька артилерія безперервно обстрілювала запорозькі окопи. Татари люто атакували передові загони запорожців, намагались відрізати їх від решти військ. Але козацьке військо стійко витримувало удари величезної турецької армії, завдавало ворогам значних втрат.

4 вересня султан розпочав новий наступ. Тепер він спрямував свою численну орду то на козаків, то на поляків, але знову отримав рішучу відсіч. Турки безупинно обстрілювали козацькі полки з гармат великого калібру. Досвідчений у боях Ян-Кароль Ходкевич зізнався, що «ціле життя не чув подібного гулу гармат».

Уміло маневруючи, Петро Сагайдачний добився позиційної переваги над ворогом, з'являючись у зовсім несподіваному для цього місці, цим самим він деморалізував вороже військо і надалі спрямував подальший перебіг подій у бік повного розгрому супротивника.

З ранку до вечора, а потім з невеликими перервами і в наступні дні, точилися криваві бої. Козаки вистояли, незважаючи на те, що противник значно перевищував їх силою. Запорожці добивалися успіху мужністю, вмілою воєнною тактикою. Вони застосовували у своїх діях нічні вилазки у ворожий тил, які давали вагомі результати. Неодноразово козаків у таку вилазку водив сам Петро Сагайдачний.

У боях під Хотинською фортецею застосовували різні типи найновішої на ті часи зброї. Військові начальники Османської Порти навіть використовували бойових слонів та верблюду кавалерію. Ці екзотичні тварини, яких не бачила більшість європейських вояк, з гучним ревом і тупотінням шалено неслися назустріч противнику і могли налякати найвідважніших воїнів.

Турецький султан Осман II, щоправда, зумів привести до Хотина тільки чотири «бойові одиниці». Найвірогідніше, слони мали виконати роль залякування і деморалізації військ противника. Особлива надія покладалася на них для боротьби з козацькою та польською кавалерією. Бо відомо, що коні панічно боялися цих велетнів тваринного світу.

Як показує перебіг боїв під час Хотинської війни, слонів не злякалися, бо як могли внести безлад якісь слони в ряди українських козаків? Вони вже їх бачили під час морських походів й нападів на міста Османської імперії. Та й місцевість під Хотинком аж ніяк не сприяла застосуванню слонів, яким потрібен рівний простір, а не високі береги Дністра і глибокі яри з видолинками. І головне, чи міг злякатися слона український козак, якому «і сам чорт не страшний». Переконавшись у неможливості застосування бойових слонів під Хотинком, Осман II після підписання мирної угоди одного із них подарував польському королевичу Владиславу, а інших повернули до Туреччини.

Але слони, яких побачили під Хотинком, запам'яталися козакам. Вони навіть увійшли до сюжетів розпису на лубочних картинах і керамічних кахлях. Зокрема, на одній із кахель, виявлених на Уманщині, зображено слона з погоничем. Тут же є пояснювальний напис «слон» та залишок дати «16...», очевидно, 1621 р.

Ще однією твариною, яка мала допомогти турецькому воїнству оволодіти Хотинком, був верблюд. Разом із армією султана під фортецю пригнали декілька тисяч верблюдів. Вони використовувалися переважно, як в'ючні тварини для перевезення живої сили і вантажів, а також входили до формувань спеціальної верблюжої кавалерії.

Успішні дії козаків, вмілі маневри польських військ поступово підточували сили турків. Осман II остаточно розгубився. 28 вересня він вирішив дати генеральний бій. Ось як описує цей день очевидець і учасник битви Ян Собеський:

*Більше 60 гармат гриміли безперервно, небо палало,
а повітря затьмарювалося димом, земля тремтіла,
стогнали стіни, скелі розпадались на куски.
Що бачило око протягом дня, того не описати.
Не можна висловити точно з яким завзяттям мужністю,
або скоріше відчаєм билися обидві сторони.*

Безперечно, головну роль у цій битві, як і в попередніх, відіграли козацькі полки. Вимотавши сили турків, Петро Сагайдачний повів запорожців у контрнаступ. В атаку пішли і польські війська. Султан Осман змушений був укласти з Польщею Хотинський мир, який прирівнювався до поразки.

Хотинська війна 1621 р. стала зламним моментом в історії Османської імперії. Вона вражала сучасників як кількістю військ, що в ній брали участь, розмахом воєнних дій, так і наслідками. Вона розвіяла легенду про могутність і незламність турків. Турки перестали бути об'єктом незборимого жаху для багатьох народів Європи і Азії.

Перемога під Хотиним врятувала Західну Європу від вторгнення яничар, прославила запорожців і їхнього гетьмана Петра Сагайдачного, авторитет якого як полководця значно зріс. Хотинська битва справила сильне враження на всі народи і знайшла живий відгос у літературі. Пісні про героїв цієї битви співав український народ, польські поети складали поеми. Навіть на далеких берегах Адріатики про подвиг українських і польських воїнів писав хорватський поет Іван Гундулич, скрізь переписувалися щоденники учасників війни. Польський поет Вацлав Потоцький написав поему про Хотинську війну, а український письменник Осип Маковей – повість «Ярошенко». Про ті події згадує Зінаїда Тулуб у своєму історичному романі «Людолови». Іван Франко про значення Хотинської перемоги писав, що Туреччина, потерпівши поразку під Хотином в 1621 р., почала хилитися із зеніту своєї величі і слави.

74. Брехуненко В. Війни українських козаків з Росією в XVI–XVII ст. / Віктор Брехуненко ; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – Київ, 2015. – 64 с. – (Перемоги української зброї).

75. Брехуненко В. Морські війни українських козаків / В. Брехуненко. – Київ : Брехуненко Н., 2007. – 78 с.

У книзі розповідається про одну з найславетніших сторінок українського військового мистецтва – морські війни українських козаків. Описано особливості мореплавання в Чорному та Азовському морях у козацькі часи, розвиток флоту, військове мистецтво, морські битви козаків з турецьким флотом, та морські походи на турецькі міста-фортеці Стамбул, Очаків, Білгород, Кілію, Ізмаїл, Керч, Сіноп, Трапезунд та ін. Показана роль козацького флоту в російсько-турецьких війнах кінця XVII – початку XIX ст.

76. Брехуненко В. Рейд гетьмана Петра Сагайдачного на Москву 1618 р. / В. Брехуненко // «Братня» навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст. / Віктор Брехуненко, Володимир Ковальчук, Михайло Ковальчук, В'ячеслав Корнієнко. – Київ, 2016. – С. 69–75.

77. Гандзій О. «Смотрели на звезду и думали, что быть Москве взятой казачеством» / О. Гандзій // Країна. – 2018. – № 47. – С. 47–49.

Про похід гетьмана Петра Сагайдачного на Москву.

78. Голобуцький В. Боротьба запорозького козацтва з турецькими і татарськими загарбниками. Гетьман Сагайдачний і Хотинська війна 1621 року / В. Голобуцький // Запорозьке козацтво / В. Голобуцький. – Київ, 1994. – С. 235–269.

79. Горобець В. Україна: від козацької реформи Баторія до здобуття Сагайдачним Кафи. 1579–1616 / В. Горобець. – Київ : Кріон, 2010. – 192 с.

У книзі представлено історію України від козацької реформи короля Стефана 1578 р. до здобуття козаками гетьмана Петра Сагайдачного Кафи 1616 р., тобто в часи бурхливого розвитку козацтва, перетворення його на потужну військову силу. Велика кількість цікавих ілюстрацій органічно доповнює розповідь, унаочнює представлені в книзі історичні образи.

80. Грабянка Г. Хотинська війна (1621 р.) / Г. Грабянка [та ін.]. – Київ : Центр пам'яткознавства АНУ та Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури, 1991. – 240 с. – (Часи козацькі).

81. Грушевський М. Польські переговори з козаками і гетьман Сагайдачний / М. Грушевський // Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – Київ, 1992. – С. 240–246.

82. Грушевський М. Хотинська війна і кінець Сагайдачного / М. Грушевський // Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – Київ, 1992. – С. 254–256.

83. Гуржій О. Доба героїчних походів гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного / О. Гуржій, В. Корнієнко // Україна – козацька держава : іл. історія укр. козацтва у 5175 фотосвітлинах / О. Гуржій, В. Корнієнко ; авт.-упоряд. В. Недяк. – Київ, 2004. – С. 122–123.

84. Гуржій О. І. Морські походи запорозьких козаків / О. І. Гуржій, Т. В. Чухліб // Сто великих постатей і подій козацької України / О. І. Гуржій, Т. В. Чухліб. – Київ, 2008. – С. 34–38.

85. Гуржій О. І. Постаті історії: Петро Сагайдачний. Основні засади військової стратегії українського війська в першій чверті XVII ст. (з досвіду підготовки і проведення походу на Москву у 1617–1618 рр.) / О. І. Гуржій // Запорізька Старовина / О. І. Гуржій, В. В. Корнієнко. – Київ ; Запоріжжя, 2002. – Вип. 2. – С. 62–73.

86. Ємець М. Внутрішня та зовнішня політика Петра Конашевича-Сагайдачного / Марія Ємець // Українознавство. – 2009. – № 2. – С. 116–121.

87. Журавльов Д. В. Хотинська битва / Д. В. Журавльов // Визначні битви та полководці української історії / Д. В. Журавльов. – Харків, 2013. – С. 107–112.

88. Зуб Т. О. Боротьба українського козацтва з чужеземними загарбниками. Гетьман П. Конашевич-Сагайдачний [урок з історії України, 8 клас] / Т. О. Зуб // Історія та правознавство. – 2011. – № 5. – С. 36–38.

89. Зубков С. К. Хотинська битва / С. К. Зубков, В. А. Карнацевич, А. Ю. Хорошевський // Події, що змінили Україну / С. К. Зубков, В. А. Карнацевич, А. Ю. Хорошевський. – Харків, 2013. – С. 87–92.

90. Кащенко М. Морські походи 1621–1624 років / М. Кащенко // Оповідання про славне військо Запорозьке низове / М. Кащенко. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 114–115.

91. Клімов А. Петро Конашевич Сагайдачний (бл. 1577–1622). [Наставник війська Запорізького. Реформи козацького війська. Від Кафи до Москви. За волю України] / А. Клімов // Славетні гетьмани України / А. Клімов. – Харків, 2017. – С. 16–19.

92. Ключко Р. Запорозький марш, або як козаки на Москву ходили / Р. Ключко // Дзеркало тижня. – 2015. – № 38. – С. 15.

93. Коломоєць С. Морські походи запорозького козацтва під проводом Петра Конашевича-Сагайдачного / С. Коломоєць // Історія України. – 2001. – Черв. (№ 21–24). – С. 7–9. – (Шкільний світ).

94. Комарницький С. І. Герой Кафи, Москви і Хотина: до 390-річчя Хотинської війни 1621 року / С. І. Комарницький. – Чернівці : Золоті литаври, 2011. – 144 с.

Основна увага приділяється морським походам П. Сагайдачного, його дипломатичним стосункам з польським королем, похід на Москву, спільній боротьбі запорізького козацтва з польським військом під час Хотинської війни 1621 р. проти Османської Туреччини.

95. Корнієнко В. Воєнне мистецтво гетьмана Петра Сагайдачного / В. Корнієнко // Воєнна історія. – 2002. – № 1. – С. 30–35.

96. Костюк П. Похід на Москву / Петро Костюк // Універсум. – 2018. – № 9–10. – С. 8–10.

97. Кочергін І. Як Петро Сагайдачний на Москву ходив / І. Кочергін // Миротворець. – 2015. – № 1. – С. 50–51.

98. Кошлатий В. Військове мистецтво і тактика гетьмана Петра Сагайдачного / В. Кошлатий // Україна козацька. – 2007. – № 21–22. – С. 20.

99. Кошлатий В. Похід Петра Сагайдачного на Москву в 1618 році / В. Кошлатий. – Запоріжжя : Ліпс, 2008. – 103 с.

100. Кравченко Н. На спомин про 400-річчя переможного походу Петра Конашевича-Сагайдачного на Москву [Електронний ресурс] / Н. Кравченко // Національний університет біоресурсів і природокористування України : [сайт]. – Електрон. текст. – Режим доступу : <https://nubip.edu.ua/node/51150>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 07.05.2020.

101. Кралюк П. Людина, яка змінила українську історію. Переможні битви Петра Сагайдачного / П. Кралюк // Сила м'якого знака або Повернення Руської правди / П. Кралюк ; за заг. ред. І. Івшиної. – Київ, 2015. – 5-те вид., допов. і стер. – С. 714–723. – (Бібліотека газети «День»).

102. Крип'якевич І. В мирі та у війні з Польщею. Петро Конашевич Сагайдачний. Під Москвою та під Хотиним / Іван Крип'якевич // Історія українського війська. В III ч. Ч. I–II. / І. Крип'якевич. – [репринт. вид. Львів, 1936]. – Розд. 5. – С. 179–186.

103. Кулиняк Д. Попереду – Сагайдачний! / Д. Кулиняк // Військо України. – 2009. – № 7. – С. 38–40.

104. Леп'явко С. «Рятівники від турецької хмари»: Запорожці і Хотинська війна 1621 р. / С. Леп'явко. – Київ, 2013. – 64 с.

105. Мельниченко В. «Як Сагайдачний з козаками Москву воював» / Володимир Мельниченко // Слово Просвіти. – 2015. – № 35. – С. 10.

106. Мицик Ю. А. Конашевич (Конашевич-Сагайдачний) Петро Кононович / Ю. А. Мицик, З. І. Хижняк // Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст. : енциклопед. вид. / упоряд. З. І. Хижняк ; за ред. В. С. Брюховецького. – Київ, 2001. – С. 271–273.

107. Олійників О. На скрижалях історії. Доба Запорізької Січі / О. Олійників // Сторінки історії українського військово-морського флоту / О. Олійників. – Одеса, 2004. – С. 14–55.

У підрозділі розповідається про воєнні походи українських козаків, у тому числі Петра Сагайдачного.

108. Павленко С. «Кривавий» гетьман Сагайдачний? : 380 років тому відбувся похід козаків на Москву / С. Павленко // Голос України. – 2008. – 10 квіт. – С. 21.

109. Подволоцький А. Золотий меч Сагайдачного / А. Подволоцький // Маловідома історія. – 2019. – Серп. (№ 8). – С. 14–15.

Про меч Петра Сагайдачного та його бойові походи.

110. Саричев В. Базавлук – Босфор / В. Саричев // Три століття козацького флоту / В. Саричев. – Запоріжжя, 2015. – С. 55–66.

Походи та війни Петра Конашевича-Сагайдачного.

111. Сас П. Хотинська битва 1621 – битва за Центральну Європу / П. Сас, Г. Кіркене. – Київ : Балтія-Друк, 2011. – 216 с. – (Історія ранньомодерної доби України, Польщі та Литви).

112. Сас П. М. Укладення Хотинського мирного договору 1621 р. / П. М. Сас // Український історичний журнал. – 2013. – № 2. – С. 38–73.

113. Сас П. М. Чисельність запорозького війська у Хотинській битві 1621 р. / П. М. Сас // Український історичний журнал. – 2010. – № 2. – С. 17–37.

114. Скороход О. «Мало спав і не пиячив, в усяких розмовах був неговіркий» / О. Скороход // Країна. – 2012. – № 15. – С. 53–57.

115. Слабошпицький М. Слава і справа Петра Сагайдачного / М. Слабошпицький // З голосу нашої Кліо: (Події і люди української історії) / М. Ф. Слабошпицький. – Київ, 1993. – С. 131–134.

116. Соколюк С. М. Трьохсотлітня історія морських походів запорозьких козаків (гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний) / С. М. Соколюк // Воєнно-історичний вісник. – 2013. – № 1. – С. 14–21.

117. Сорока Ю. Початок гетьманування П. Сагайдачного і його похід на Москву / Юрій Сорока // 100 важливих подій історії України / Юрій Сорока. – Харків : Фоліо, 2019. – С. 52–53.

118. Сорока Ю. Хотинська битва (1621 р.) / Юрій Сорока // 100 важливих подій історії України / Юрій Сорока. – Харків : Фоліо, 2019. – С. 56–57.

119. Сорока Ю. В. Похід Сагайдачного на Москву, 1618 / Ю. В. Сорока. – Харків : Факт, 2016. – 119 с.

120. Сюдюков І. Козаки біля воріт Кремля / Ігор Сюдюков // День. – 2018. – 12–13 жовт. – С. 21.

У статті йдеться про похід гетьмана на Москву.

121. Сюдюков І. Маловідомий Сагайдачний: Московський похід / І. Сюдюков // День. – 2000. – 26 лют. – С. 5.

122. 1618 р. Облога Москви. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний // Благословенна та держава, що має відданих синів : історико-бібліогр. хроніка / уклад. Г. Буркацька ; Держ. б-ка України для юнацтва. – Київ, 2017. – С. 20–25.

123. Фігурний Ю. Відображення етнодержавонацієтворчої діяльності Петра Конашевича-Сагайдачного в спогадах сучасників, етнічній пам'яті українців та у вітчизняному історичному наративі кін. XVIII – поч. XXI ст. в українознавчому вимірі / Ю. Фігурний // Українознавство. – 2012. – № 3. – С. 132–140.

124. Фігурний Ю. С. Державотворча і націєтворча діяльність П. Конашевича-Сагайдачного в українознавчому вимірі : монографія / Ю. С. Фігурний ; Нац. наук.-дослід. ін-т українознавства та всесвітньої історії, Відділ укр. етнології. – Київ : ННДІУВІ, 2011. – 128 с.

125. Фірсов О. Військово-політичні погляди П. Сагайдачного та Б. Хмельницького / О. Фірсов // Сіверянський літопис. – 2008. – № 3. – С.18–24.

126. Фірсов О. В. Особливості стратегії та тактики козацького війська за часів гетьмана П. Сагайдачного / О. В. Фірсов // Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили. – 2008. – Т. 76, вип. 63. – С. 80–83. – (Історичні науки).

127. 400-річчя походу Запорізького козацтва на Москву – військової операції, яку очолював гетьман Петро Сагайдачний // Слово Просвіти. – 2018. – № 31. – С. 4.

Чотири століття тому об'єднане європейське військо, до якого входили українці на чолі з Сагайдачним та вояки Речі Посполитої, завоювало половину тогочасної Росії та мало не захопило Москву.

128. Чухліб Т. Рятівник Європи від османів (Петро Конашевич-Сагайдачний, 1614–1616, 1620–1621) / Т. Чухліб // Гетьмани України. Війна, політика, кохання / Т. Чухліб. – Київ, 2016. – С. 63–74.

Військова та політична діяльність Петра Сагайдачного.

129. Як гетьман Сагайдачний ледь не спалив Москву [Електронний ресурс] : [документ. фільм] // YouTube: [сайт]. – Електрон. відеодані (1 файл: 2.21). – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=JSrHVKWeHjc>. – Назва з екрана. – Укр. – Дата звернення : 06.05.2020.

Розділ 3

ПОСТАТЬ ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ

Насичене яскравими подіями життя гетьмана Сагайдачного знайшло своє відображення як у народній творчості, так і на сторінках художньої літератури.

Сагайдачний належав до тих небагатьох військових діячів, чий образ з'явився ще в давній українській літературі. Маються на увазі поетичні твори Касіяна Саковича «Вірші на жалісливий погреб Петра Конашевича-Сагайдачного», які були написані після смерті гетьмана.

Постать славетного гетьмана не уникнула героїзації у народному фольклорі. Усім відома пісня «Ой на горі та женці жнуть», яка на думку фольклористів, виникла у другій половині XVII ст. зуміла не втратити своєї популярності і у наш час. У згаданому вище виданні Д. Яворницького «Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний» наводяться дві гіпотези щодо автентичності образу гетьмана Сагайдачного у пісні. Видатний український вчений-енциклопедист М. Максимович, з під пера якого вийшла дослідницька праця «Про гетьмана Сагайдачного», вважав, що у пісні згадується не сам гетьман Петро Сагайдачний, а його однофамільник, кошовий отаман Григорій Сагайдачний, сучасник і сподвижник гетьмана Петра Дорошенка. А ось інший український дослідник, історик І. Каманін був такої думки, що постать гетьмана Сагайдачного у пісні дійсна, а під Дорошенком треба вбачати не Петра, а Михайла Дорошенка, котрий справді служив у козацькому війську під час походів Сагайдачного. Текст та ноти цієї пісні можна знайти у пісеннику «Перлини української народної пісні», який було видано у 1989 р.

Гетьмана Петра Сагайдачного прославляли на сторінках своїх художніх творів українські та зарубіжні письменники, такі як: Тарас Шевченко «Гамалія», Осип Маковей «Ярошенко»,

Юрій Будяк «Невольниця-українка», Віктор Вальд «Меч Сагайдачного», Андрій Кашенко «Про гетьмана Сагайдачного», Пантелеймон Куліш «Петро Сагайдачний», Зінаїда Тулуб «Людолови», Андрій Чайковський «Сагайдачний», Іван Котляревський «Енеїда», Віталій Рогожа «Запороги», Вацлав Потоцький «Війна Хотинська», Юзиф Залеський «Чайки. Спів запорожців під час повернення з виправи морської Конашевича» та ін.

130. А і Д. Похід Сагайдачного на Варну / А і Д. // Історія України в народних думках та піснях : для серед. та старш. шк. віку / Григор'єв-Наш. – Київ, 2011. – С. 106.

131. Будяк Ю. Невольниця-українка: історична поема з часів гетьмана Сагайдачного / Ю. Будяк. – Київ, 1907. – 24 с.

132. Вальд В. Меч Сагайдачного / В. Вальд. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2019. – 384 с.

133. Вальд В. Останній бій Урус-шайтана / В. Вальд. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2017. – 496 с.

134. Загірня М. Гетьман Петро Сагайдачний : іст. оповід. / М. Загірня. – Київ : Дніпро, 1991. – 95 с.

135. Кашенко А. Кость Гордієнко-Головко. На руїнах Січі. Про гетьмана Сагайдачного / А. Кашенко. – Київ : ЦУЛ, 2019. – 90 с.

136. Кошовий Сагайдак : легенда // Герої України в казках та легендах: для молодшого та середнього шкільного віку / ред.-уклад. О. А. Волосевич. – Львів, 2006. – С. 116–117.

137. Кралюк П. Лицар і смерть. Дума про гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного / Петро Кралюк. – Київ : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька акад.», 2012. – 136 с.

138. Куліш П. Петро Сагайдичний : драма (1621) / П. Куліш // Твори в двох томах. Т. 2: Поеми. Драматичні твори / П. Куліш. – 2-ге вид. – Київ, 1998. – С. 494–614. – (Бібліотека української літератури. Українська нова література).

139. Маковей О. Ярошенко : іст. повість / Осип Маковей. – Київ : Веселка, 2007. – 168 с. – (Козаченьки).

140. Максимович М. О. Сказание о гетмане Петре Сагайдачном / М. О. Максимович // Киевъ явился градомъ великимъ... (вибрані українознавчі твори) / М. О. Максимович. – Київ, 1994. – С. 221–236.

141. Мордовець Д. Л. Сагайдачний : повісті та роман / Д. Л. Мордовець. – Львів : Каменяр, 1989. – 302 с.

142. Ой на горі да женці жнуть // Закувала зозуленька : антол. укр. народ. творчості / ред. О. О. Лисенко. – Київ : Веселка, 1989. – С. 160.

143. Рогожа В. Д. Запороги : роман-трилогія / Віталій Дмитрович Рогожа. – Київ : Саміт-книга, 2015. – Ч. 1 : Петро Сагайдачний. – 392 с.

Роман «Петро Сагайдачний» відкриває трилогію «Запороги», де описується життя запорозьких козаків, які проживали в кошах. У першій частині трилогії йдеться про події XVII ст. на теренах України – війни з Московією та Кримським ханством, походи на Османську імперію. У романі змальовано, як Петра Сагайдачного обрали гетьманом Війська Запорозького. Завершується роман Хотинською битвою, під час

якої Петро Сагайдачний отримав тяжке поранення, яке виявилось смертельним.

144. Сакович К. Вірші на жалісний погреб шляхетного лицаря Петра Конашевича-Сагайдачного / Касіян Сакович ; пер. В. Шевчука // Україна. Антологія пам'яток державотворення Х–ХХ ст. У 10-ти т. / упоряд., передм. і прим. В. Шевчук. Т. 3: Битва за козацьку державу (XVI–XVIIст.). – Київ, 2008. – С. 97–116.

145. Тирса В. Несмертельна слава : повість з історії України і Війська Запорізького / В. Тирса. – Лондон : Наше слово, 1953. – 159 с.

146. Тулуб З. П. Людолови : [роман] / З. П. Тулуб. – Донецьк : БАО, 2013. – 480 с. – (Видатні українські твори: Історія в романах та повістях).

147. Чайковський А. Сагайдачний : іст. роман у трьох книгах / Андрій Чайковський. – Київ : Знання, 2016. – 462 с. – (Скарби: молодіжна серія).

148. Черкасенко С. Пригоди молодого лицаря : роман з козацьких часів / Спиридон Черкасенко. – Київ, 2015. – 364 с. – (Скарби: молодіжна серія).

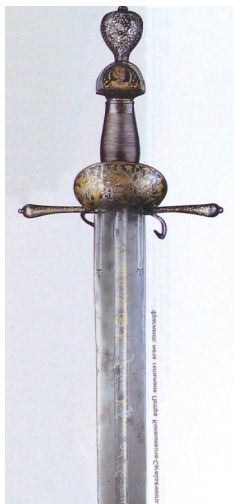
Захоплюючий історико-пригодницький роман, у якому вдало поєднані історична правда зі сміливою уявою, вмінням здивувати і захопити читача, поринути разом із героями твору у дивовижний світ романтики, козацької відваги, мужності й лицарської звитяги часів Петра Конашевича-Сагайдачного.

149. Шевченко Т. Г. Гайдамаки; Гамалія; Тризна; Катерина; Наймичка; Псалми Давидови; Тарасова ніч; Тополя; Букварь южнорусский : Прижиттєві видання творів 1841–1861 рр. :

факсимільні відтворення / Т. Г. Шевченко. – Київ : Веселка, 2013. – 399 с.

В одній із поем Тараса Шевченка «Гамалія» розповідається про морські походи Петра Сагайдачного.

ЗОЛОТИЙ МЕЧ ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО

Майбутній король Речі Посполитої Владислав IV Ваза, представник одного з найповажніших на той час монарших дворів Центральної Європи, вручив коштовний подарунок, меч, інкрустований золотом та діамантами, українському гетьману.

Золотий меч символізував визнання високого становища гетьмана та очолюваного ним Війська Запорізького, а також звияту українського козацтва у Хотинській битві.

Меч експонується у музеї Королівського замку на Вавелі (Краків) під інвентарним номером 2059 і табличкою «Меч гоноровий П. К. Сагайдачного, гетьмана козацького». До музею реліквія надійшла з мистецької збірки Тарновських, яка зберігалася у замку м. Суха Бескидзка.

Довжина Золотого Меча Сагайдачного 1165 мм, довжина клинка – 967 мм, ширина біля гарди – 36,5 мм.

Він був виготовлений у першій чверті XIV ст. в Італії. Його оправа – справа рук майстрів XVI ст.

На лезі меча можна побачити дарчий напис королевича латиною:

VLADISLAVS Konasevicio Koszovioad Chocimumcontra Osmanum—«Владислав Конашевичу кошовому під Хотинном проти Османа».

На зброї є ще один напівзатертий напис. Із нього можна зрозуміти, що меч був подарований польському королю Владиславу II Ягайлу у 1426 р. хелмською шляхтою – очевидно, із нагоди перемоги над лицарями Тевтонського ордену.

На прикрашеній золотом та діамантами оправі меча невідомий майстер зобразив притчу про суд царя Соломона та бій античних воїнів. На грибовидній вершині руків'я є вставка із зображенням золотої та срібної насічки бюста бога війни Марса, прикрашена рослинно-геометричним орнаментом. Руків'я меча обплетене товстим срібним дротом.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- А і Д 130
Акимович Є. О. 1
Алексєєва Ю.М. 29 (вступ. сл.)
Антонович В. Б. 2
Апанович О. 3
Апанович О. М. 4
Аркас М.М. 5
Барвінський Б. 6
Бердута М. 7
Білінський В. 8
Брехуненко В. 74, 75, 76
Брюховецький В. С. 106 (ред.)
Бугай Л. 9
Будяк Ю. 131
Буркацька Г. 122 (уклад.)
Вагман И. Я. 10
Вальд В. 132, 133
Василяшко, В. Ф. 40 (ред.)
Величко В. 11
Винар Л. 12
Волосевич О. А. 136 (ред., уклад.)
Гаврилів Б. 13
Гандзій О. 77
Гвоздецький П.М. 5 (перед. сл.)
Гирич І. 71 (упоряд., наук. ред.)
Голобуцький В. 78
Горбуров Є. Г. 69
Горбуров К. Є. 69
Горобець В. 79
Грабар С. 72 (упоряд.)
Грабянка Г. 80
Градова А. 15
Грушевський М. 81, 82
Гуржій О. 83
Гуржій О. І. 84, 85
Денисенко А. 72 (упоряд.)
Дубчак А. 16
Ємець М. 86
Журавльов Д. В. 87
Загірня М. 134
Замлинський В. О. 40 (ред.,
упоряд., авт. передм.)
Зиолковская А. В. 10
Зуб Т. О. 88
Зубков С. К. 17, 89
Іванов П.І. 18
Івшина І. 101 (заг. ред.)
Карабін Б. 39 (упоряд.)
Кардаш П. 19
Карнацевич В. А. 17, 89
Кащенко А. 135
Кащенко М. 20, 90
Кіркене Г. 111
Клімов А. 91
Клочко Р. 92
Коваленко Л. 21
Коваленко Л. Т. 22
Ковальчук Володимир 76
Ковальчук Михайло 76
Коломоець С. 93
Коляда І. А. 42
Коляндрук Т. 38 (реж.), 60 (реж.)

Комарницький С. І. 23, 94	Нартов В. 34
Корнієнко В. 83, 95	Наумова Н. 35
Корнієнко В. В. 85	Недяк В. 83 (авт.-упоряд.)
Корнієнко В'ячеслав 76	Обушний М. І. 64
Костюк П. 96	Олійників О. 107
Кот Сергій 19	Орленко П. 72 (упоряд.)
Котляр М. 24	Павленко С. 108
Котляр М. Ф. 25	Палий А. І. 36, 65
Кочергін І. 97	Пиріг П. 41
Кошлатий В. 26, 98, 99	Підкова І. 71 (упоряд., наук. ред.)
Кравченко Н. 100	Подволоцький А. 109
Кралюк П. 101, 137	Реєнт О. П. 42
Кралюк П. М. 27	Рогожа В. Д. 143
Кресін О.В. 28	Рогоза Б. 43
Крип'якевич І. 29, 102	Романіді А. 59 (ведучий)
Кубійович В. 12 (голов. ред.)	Сагайдак Д. 65 (предисл.)
Кулиняк Д. 30, 103	Сакович К. 144
Куліш П. 138	Саричев В. 110
Кульчицький С. 24	Сас П. 111
Левашова І. Ю. 44 (уклад.)	Сас П. М. 45, 46, 47, 48, 112, 113
Леп'явко С. 104	Сегеда С. 49
Лисенко О. О. 142 (ред.)	Сегеда С. П. 50
Макаровський І. П. 31	Семена М. 51
Маковей О. 139	Сигидин М. 13
Максимович М. О. 140	Скороход О. 52, 114
Мац В. А. 10	Слабошпицький М. 53, 115
Мельниченко В. 105	Смолій В. 54
Мельничук Я. 39 (упоряд.)	Смолій В. А. 25, 46 (відпов. ред.)
Миронюк І. 13	Соколюк С. М. 116
Мицик Ю. А. 32, 106	Сорока Ю. 117, 118
Мовчан П. 33	Сорока Ю. В. 119
Мордовець Д. Л. 141	Субтельний О. 55
Мушкетик Ю. М. 40 (голов. ред.)	

Сушинський Б. 56
Сюндюков І. 120, 121
Таїрова-Яковлева Т. Г. 57
Тирса В. 145
Тома Л. В. 58
Тулуб З. 146
Ушаков Д. О. 61
Фігурний Ю. 123
Фігурний Ю. С. 124
Фірсов О. 125
Фірсов О. В. 126
Хижняк З. І. 106 (упоряд.)
Хорошевський А. Ю. 17, 62, 89
Чайковський А. 147
Чепурний В. 63
Червінський В. І. 64
Черкасенко С. 148
Чувардинский А. Г. 65
Чухліб Т. 66, 67, 128
Чухліб Т. В. 84
Шаповал Ю. 68
Шевченко Т. Г. 149
Шевчук В. 144 (упоряд., передм., прим.)
Шевчук В. О. 40 (ред.)
Шемшученко Ю. С. 28
Шитюк М. М. 69
Шудря М. 70
Шуст Р. 71 (упоряд., наук. ред.)
Щербак В. 72
Яворницький Д. І. 73
Якимович Богдан 32 (уклад.)

ПРИМІТКИ

ПРИМІТКИ

Інформаційно-бібліографічне видання

Непереможний гетьман

до 445-річчя від дня народження
Петра Конашевича-Сагайдачного

Бібліографічний покажчик

Укладачка Юлія Вікторівна Круть

Комп'ютерна верстка І. Болесевич
Обкладинка О. Островий

Підписано до друку 26.05.2020. Зам. № 297. 53 стор. Тираж 60 пр.
Державна бібліотека України для юнацтва
Просп. Перемоги, 60, м. Київ, 03057
<http://www.4uth.gov.ua>